

Folklorşünas alim

Əli Şamilin "Qaşqaylar və onların folkloru" kitabını oxuculara təqdim edirik

Əvvəli ötən saylarımızda

Zarqan qəsəbəsində:
Ərsalan Mirzəyinin qonağıyıq

Ərsalan Mirzəyi bizi Zarqan qəsəbəsinə evinə apardı. Tanburda gözəl çalan və pəsdən oxuyan Ərsalan Mirzəyi 1977-ci ildə Şiraz yaxınlığındakı Beyza qışlağında anadan olub. Firuzabad şəhərindəki universitetdə dil-ədəbiyyat ixtisasına yiyələnib. Çörəyini kasiblərə və imkansızlara yardım idarəsində işləməklə çıxarsa da, günün ikinci yarısında özəl kurslarda uşaqlara Qaşqay tanburu çalmağı öyrədir. Azərbaycan musiqisi, ədəbiyyatı ilə də yaxından tanışdır.

Hər dəfə şeir də yazan Ərsalan Mirzəyi indiyədək "Uzaq yol" (1389/2009), "Uşaqlar, ay uşaqlar!" (1391/2011), "Qaşqay tapmacaları" (1398/2018), "Denadan Şəhriyarın Heydərbabasına salam" (1395/2015) (Dena Qaşqayların yaşadığı bir bölgədəki dağın adıdır

nı bilmirmiş gərək ki, kənd verəy-miş, ta cavab ala. Her nə ki, tapmaca çətinrəg və önümlürəg olarmış böyükəg kənd və şəhər istirmiş. Hətta tapmacalar içində də bu məsələyi mələh etmişlər: Bənd-bənd, hizar bənd, bunu bilənə qırx ikki kənd. Bənddir bənd üstündə, üç yüz altmış kənd üstündə."

Göyçədə də uzun qış gecələri bir evə toplaşib söhbət edər, nağıl, dastan, keçmişdə baş vermiş söhbətləri dinlər, oyun oynar, tapmaca deyərmişlər. Tapmacanın cavabını bilməyən söyləyəne bir kənd "bağ-

metəl deyərmiş. Müəlliflərin folklor nümunələrini fərqli adlandırması heç də təsadüf deyil. Qaşqaylarda ədəbi dil formalaşmadığından, özləri də formalaşmış ədəbi dillərə qışqançlıqla, çəkinliklə yanaş-dıqlarında belə fərqliliklər bir müddət davam edəcəkdir. Ərsalan bəyin şeirlərinin Qaşqaylar arasında geniş yayılması İbrahim xan Qəndilpur, Məsudu Namdari, Sasan Kərimi, Yunis Əhmədi, Bəhmən Şahbazi, Əkrəm Mirzəyi, Qasım Təyyibi, Cəhəngir Rəhmə-ni kimi xanəndələrin rolu

Aynılıb gedəndə bu uzaq yolu,
Dəlincə gəlmədim, mənə bağışla.

"Mən səni, gözəlim, gözle-rim nuru

Taniya bilmədim, mənə bağışla."

Bu yollar götürüb apardı səni,

Aparıb möhnətdən qurtar-dı səni,

Ürəyim çox gəzib, axtardı səni.

Tayını bulmadım, mənə bağışla.



Qaşqaylar və onların folkloru

ışlanmış", yeni bir kəndin adını deyərmiş. Həmin kəndin adını sonra tapmacaya cavab verməyən heç kim deməməliymiş. Yeni kənd adı təkrarlanmamalıymış.

Bu uşaqların coğrafi biliklərini artırarmış. Qüzey Qafqazda yaşayan Qaraçay-Mal-karların folklorundan yazanda öyrəndim ki, onlarda da belə bir adət varmış. Yeni tapmacanın cavabını verə bilməyənlər uduzması müqabilində qarşı tərəfə kənd "bağışlamalıymış". Demək, Qüzey Qafqazdan, Göyçədən min ki-

böyükdür. Onlar toylarda, şənliklərdə, konsertlərdə, ailə şənliklərində oxumaqla kifayətlənmir, kliplər hazırlayaraq yayırlar. Bu kliplər radio və televiziya da az səsləndirilsə də, alıcıları çox olur. Onun çox sevilen, diller əzbərinə çevrilən "Biz Türkək, biz Qaşqayıyək" şeiri-nə musiqi bəstələyən Şəhram Əsədidir. Bu mahnı Qaşqayların milli himnini xatırladır. Ona görə də, həmin şeiri kitabın üz qabığında verdik. Onu da xatırladım ki, şeir-ə mahnı mətni arasında xırda fərqlər də var. Bunu da normal saymaq olar. Çünki mahnıda sözlər musiqinin ahənginə uyğunlaşdırılmış, bəzi misralar atılmışdır. Əvəzində bəzi bəndlər nəqarət kimi təkrarlanmışdır.

"Biz Türkək, biz Qaşqayıyək" şeiri-nə yazılmış musiqi də, ona çəkilmiş klip də uğurlu alınmışdır. Azərbaycanlı oxucunun mahnıdakı başa düşə bilməyəcəyi sözlərin izahını burada veririk: Şair Yusifəli dedikdə şair Yusifəli bəy Qarağan-lını, Sultan dedikdə onun sevdili qızı, Davud dedikdə məşhur musiqi-çi, Əmələ tayfasından olan Davud Nəqası, Cəhəngir xan dedikdə İsfahanda fəlsəfə məktəbinin yara-dıcısı, filosof Cəhəngiri, Sövlət dedikdə Qaşqayların cəsur xanı Sövlət-dövləni nəzərdə tutur. Deha isə Qaşqay şairlərinin ilham mənbəyinə çevrilmiş, Şirazın 120 kilometr Batısında, 4409 metr yüksəkliyindəki dağı nəzərdə tutur. Ərsalan Mirzəyi sonrakı səfərimizdə də Şirazdan xeyli aralıda bulaq başında, eləcə də ortağ dostumuz Əmin bəyğildə gözəl çalib-oxumaqla ruhumuzu oxşadı. Evində olarkən mənə bir Qaşqay xalası bağışladı.

Ramiz Rövşənin şeirinə nəzərə
Aradan təxminən 11 ay keçəndən sonra Ərsalan Mirzəyi Ramiz Rövşənin bir şeirinə yazdığı nəzi-rəni mənə göndərmişdi. Mən də "525-ci qəzet"ə verdim. Sağ olsun Rəşad Məcid, şeiri nəşr etdi. Sonra eşitdim ki, qəzetin şeir çap olunan səhifəsini ksereokopyada çoxaldı Şirazdakı, Firuzabadakı şeir həvəskarları Qaşqaylar arasında yayıblar.

Tərpendi dodağın, mələk xoyunda,
Balıq kimi tordaydın, asta (qısa, alçaq) boyunda
Şadlığın çağında, sənin toyunda,
Ağladım, gülmədim, mənə bağışla.
Ayrılıq çağında dedin: "gələcəm",
Gəlmədin, qədrini indi bilərəm,
Özüm öz yanımda dedim: "ölərəm",
"Mən sənəz ölmədim, mənə bağışla"
("525-ci qəzet, 19.09.2019")

Qaşqay borkü

Əmin Cəhəngirinin mənə Qaşqayların keçədən hazırladıqları və şahların başlarına qoyduqları tacı xatırladan bir borkü –papaq bağışladı. Havanın isti olmasına baxmayaraq, gəzməyə çıxanda keçə borkü başıma qoyurdum. Borkü Şirazın istidən qorunmaqda da adamların dadına çatır.

istədiklərimizi çəldirə bilirdik. Çünki bizə yaxınlaşanlar, yanlarına çağır-anlar, xidmətlərini təklif edənlər Qaşqaylar olurdu. Mən də zarafatla: "Əmin bəy, Qaşqay borkünü başı-ma qoymaqla Şirazda tərcüməçisiz gəzə bilərəm" – deyəndə Əmin gülümsəyərək: "Yalnız Şirazda dey-il, Fars ostanında, İsfahan çevrəsində, Buşəhr və b. ostanlarda da borkü yalnız dil məsələsində deyil, çox iş-də köməyinizə çatır" – dedi.

Qaşqar şairləri borkə çox şeir yazıb, musiqiçiləri onun haqqında oxuyurlar. Onlardan birini-Muradəli Heydərinin yazdığı "Borkü" şeirini veririk
İgidləri qirətə mindirən borküm,
Tatlara qirətli qandırən borküm,
Sənə Qaşqayını nam o neşanı,
Sən bir ağır eling məğamı şeni.



Ərsalan Mirzəyinin evində. Soldan: 1. Ərsalan Mirzəyinin oğlu Riza 2. Xəmə Zəhra, 3. Ərsalan Mirzəyi, 4. Əli Şamil, 5. Əzizə Şamil, 6. Əmin Cəhəngirinin, 7. Yerdə oturan Ərsalan Mirzəyinin qızı Asena.

- Ə.Ş.) adlı nəzirlər kitablarını nəşr etdirib. Onun nəşr etdirdiyi kitablar arasında diqqətimi ən çox çəkən "Qaşqay tapmacaları" (2016) oldu. Anasına həsr etdiyi bu kitabda 348 tapmaca verib. Onlardan bir neçəsi bizim aşıqların bağlamaları kimidir. Yeni bir neçə bənddir, heca vəznədir və müəllifi də bilinir. Müəllif kitaba yığcam və diqqətçəkən bir ön söz də yazıb. Oradan bir parçanı olduğu kimi verirəm: "Bu tapmacalar qədim zamanları elimiz çirəğinin işığı-mış. O zaman bu deyin yağış yağ-maz kərəzlər (bir kərə, bir vaxt) və qərə illər (yağış yağmayan və az yağın, quraqlıq keçən illərə Qaşqaylar qara illər deyir-Ə.Ş.) de el içində çox revəçimmiş. Gəlin mətəl (tapmaca, bulmaca) deyək, ta yağış yağsın. Beş-on adam ki, ta bir evə oturmumuşlar, böyükklər tapmaca deyirmişlər və kiçiklər də cavab istirmişlər. Her klm tapmaca cavabı-

lometrlərlə uzaqlarda yaşayan Qaşqaylar da kənd "bağışlama" gələniyini saxlayıb. Onlardakı fərq bundan ibarətdir ki, Qaşqaylar yağış yağdırmaq üçün belə edirlərmiş. Ərsalan bəy 1375-ci (miladi 1995) ildən tapmacaları toplamağa başlayıb. 104 səhifəlik gözəl tərtibatlı kitabda ön söz də, tapmacalar da həm Ərəb əlifbası ilə, həm də Latin əlifbası ilə verilib. Qaşqaylarda tapmacaya mətəl deyilsə də, Ərsalan Mirzəyi kitabın üzərində tapmaca yazmaqla qalmayıb, birinci səhifədə Ərəb əlifbasının qarşılığı olan Latin hərflərini verərək içərisində tapmaca, bulmaca işlədib ki, azərbaycanlı, türkiyəli oxucular söhbətin nədən gətirdiyini anlasınlar.

Cəfər Eyvəzi Yədikürü isə deyir ki, keçmişdə, bəzi tayfələrdə indi də tapmacalar "Billən, billən bu nədir?" sorğusu ilə başlayır. Atalar sözüne, əfsanəyə, nağıla, dastana



Qaşqay şairlərinin ilham mənbəyi və qaşqayların sevimli yavlaqlarından olan Dena dağının bir görünüşü. İranın qüzey batısından, İraqın və Türkiyənin güney doğu sərhədlərindən başlayıb 1500 kilometr güneyə- Hörmüz boğazınadək uzanan Zaqros dağlarının ən uca zirvəsi Dena adlanır. Baş yay-çış daima qarlı örtülü olan dağın 4 min metrədən yüksək olan 40-dan çox zirvəsi var ki, onların da ən ucası 4409 metrdir.

Bir az qırıq olan gözlerim, başımdakı keçə borkü, aynımdakı xalat mənə Qaşqaya çevirmişdi. Borkü -papaq sanki bir parol rolunu oynayırdı. Onu görənlər gülümsəyərək Şirazda Qaşqay ləhcəsində danışdılar. 10-12 yaşlı oğlanlar da borkü görən kimi gülümsəyirdilər. Getdiyimiz restoranda da, mindiyimiz taksidə də, bazarda da dil bilmək sandan bir çətinliyim olmadı. Əmin ağzını açmasa belə biz fikrimizi ifadə edə,

Ta ki sənin qulağını bükən var. Həmi ağda, həmi qərada ürək var. Neçə borkü ki, bir yere kop ola. Dili əyri qorxar papaq kup ola. Mənə söylə iraqdan kaçça borküm, Saniyəm var qərib baş neçə borküm. Dəli başda gülgeç qana boyandın, Çox məsafəda dağ o daşa dayandın. At üzündə baş qulağa çəkən sən, Qoç igidlər toz dolağa çəkən sən. **ardı var...**